

KIPPINGE VALFARTSKIRKE

Man kan gøre sig mange tanker om, hvad der betinger at et sted bliver til et valfartsted, men ingen teorier passer for mere end enkelte grupper: en martyrgrav med mirakler som Canterbury og Trondheim; et sted hvor de himmelske har åbenbaret sig, som Lourdes og Vierzehnheiligen; relikvier af Jesus, Maria og apostle som Loretto, Aachen og Compostella; men sådanne relikvier fandtes også på steder som ikke blev søgt af mange. Og vi ser, at valfarter opstår, trives en tid og visner bort som andre levende organismer: St.-Gilles ved Rhônens udløb var mål for mange pilgrimme i middelalderen, men nu ikke mere. Overalt i det katolske Europa støder man på kirker og kapeller, hvor der engang har været stor tilstrømning, men nu kun mindet er tilbage, eller måske er kirken så pragtfuld, at den som Maria Magdalenas kirke i Vezelay i Bourgogne er kommet på turistbussernes rute; men de fromme sjæle som vil bede til Gud med tanken på den bodfærdige, de søger hende ikke mere der, men i en grotte i Provence, La Sainte-Baume. Hvert valfartsted har sin historie; der er nok fælles træk, men ikke een lov, ikke de samme årsager til stigning og fald, og de mirakuløse helbredelser er kun en lille del af sagen. Einsiedeln i Schweiz var som navnet siger et enebo, for den gode St. Meinrad der blev slået ihjel af røvere; pilgrimme søgte siden til stedet, kirke blev bygget, og den fik en Mariastatue, en af de sorte Madonnaer, og nu er der stor tilstrømning til dette "Gnadenbild", mens St. Meinrad er gledet i baggrunden. Her kan man nok finde en almen tendens, at helgengravene i vor tid er vejet i betydning for Marias helligdomme, hvad enten kærnen i dem er en åbenbaring som i Lourdes eller Fatima, eller en statue som i Czestochowa. Politiske og nationale associationer kommer til og komplicerer billedet. Landskabet betyder også noget: formodentlig har nogle steder - kilder, grotter, skov-lysninger, bjergdale - en sfære som gør det lettere der at fornemme det numinøses nærhed, dog det unddrager sig beskrivelsen. En nærliggende men vulgær forklaring vil vi skubbe til side: at den undertrykkende katolske kirke

Kippinge valfartskirke

tjente penge på valfarten, som den formodentlig ligeså undertrykkende turistindustri nu på at banke visse feriesteder op. Forklaringen holder kun et lille stykke af vejen, derefter støder vi på noget andet: en dyb længsel hos alle til at møde det overordentlige, i hvad form det så bydes. Hvorfor opsøger man store - og for den sags skyld mindre, men kære - digteres hjemstavn, bolig, grav? Hvorfor optager udgravninger og fortidsfund så mange mennesker? Goethe kan give os et svar:

Saget, Steine, mir an, o sprecht, ihr hohen Paläste!
Strassen, redet ein Wort! Genius, regst du dich nicht?
Ja, es ist alles beseelt in deinen heiligen Mauern, . . .

(Römische Elegien)

og mange år senere endnu et:

In unsers Busens Reine wogt ein Streben
Sich einem Höhern, Reinern, Unbekanntem
Aus Dankbarkeit freiwillig hinzugeben
Enträtse!nd sich den ewig Ungenannten;
Wir heissen's fromm sein! -

(Marienbader Elegie)

From! Goethe tænkte ved disse to digte visselig ikke på valfart. Men det gjorde han i skildringen af St. Rochus-festen i Bingen 1814, hvor han lader præsten sige til de gode pilgrimme:

Und so betrachtet auch künftig die wiederholten Wallfahrten hieher als erneute Erinnerungen, dass ihr dem Höchsten kein grösseres Dankopfer darbringen könnt, als ein Herz gebessert und an geistlichen Gaben bereichert.

(Aus einer Reise am Rhein, Main und Neckar)

Dette lille citat giver os den bedste indledning til vort egentlige emne, en dansk valfart som blomstrede fra middelalder til oplysningstid. Men lad os et øjeblik blive nær vor egen tid og sige et par ord om Lourdes. Her i Sydfrankrig troede, som enhver ved, en lille ung pige i forrige århundrede at have set Jomfru Maria; mange helbredelser har angivelig fundet sted, og Lourdes besøges stadig af vældige skarer, ikke blot syge. Nuvel: Af alle rædselsfulde byer jeg har besøgt, bærer Lourdes prisen: souvenirbutikerne og fritureboderne, den almindelige emsighed og

geskæftighed overgår enhver forestilling. Det mærkelige er nu, at jeg slet ikke mere husker alle disse ubehageligheder, men kun de valfarendes ansigter, præget af ro, samling, andagt, glæde. Hvordan kan dette gå til? fromhed? ein Streben, sich einem Höhern, Reinern, Unbekannten aus Dankbarkeit freiwillig hinzugeben? Jeg ved det ikke.

Men lad os vende os fra de udenlandske steder til det hjemlige, til de danske valfartsteder i middelalderen. Om dem får vi besked hos reformatorerne, som bestræbte sig for at få folk til at begribe, at det var evangeliet der var helligt, og ikke det ene eller det andet valfartsted, - som de så nævner. *Hans Tavsens* skriver 1528 i Et ynkeligt klagemål¹:

Er thet ey saa? loffwæ (løb) i ey fraa Rhom indtil s. Jacob, fraa s. Jacob indtil Stiernebiegh (i Mecklenburg), ther fraa indtil Kiippinghe, fraa Kiippinghe indtil Ryæ (Rye), fraa ryæ indtil offuenroo (Åbenrå), fraa fighentræædh til Pæretræædh, fraa pæretræædh til eblætræædh, I loffuæ hiidh i loffuæ tiidh och fwndhe togh icke ether sielss redthæ fød hæ.

Peder Palladius skriver i sin visitatsbog 1543-44²:

Det vaar pilegrimsgang endog at de kaldet det ocsaa uretellig helligdoms gang at løbe hen til den døde Iacob til Compostella, til Karop, och Vilsnap och de 7 døde kircher i Rom, til det døde blod i Bystrup ved Roschild; thill døde Søffren i Holmstrup, thil det døde blod i Kipping i Falster; der och anden sted som diefflen gjorde sin ierntegen, och gogeledt vor øyen, oc vi løbe der hen, som ieg kiender mig end under hoben met, huorfor os bør at tache gud, at vi ere udkommen aff den vildfarelse saa vel som aff andre flere.

Palladius siger altså, at han selv, før han kom til den rette tro, har fæstet lid til hellige steder som St. Søren i Holmstrup, det hellige blod i Wilsnack og det hellige blod i Kippinge. Han tilføjer fortrøstningsfuldt, at hvis der endnu kommer folk til disse steder, vil de nye præster undervise dem og sende dem hjem igen:

Der er en god dannemand til sognepræst bode i Holmstrup och i Kipping, huo did kommer med sin ugudelighed, de(m) vise(r) hand vel hiem igien, som de komme.

Vi vil se nærmere på Kippinge. Dette valfartsted er særlig egnet til at gøre sig tanker over, hvad et helligt sted er, og undre sig. For her skete der det, at skønt præsterne efter alt at dømme har fulgt Palladius' anvisning og ivret mod "ugudeligheden", så blev folk ved at valfarte dertil, i et sådant omfang, at myndighederne 1687 ankede over, at der "løbes derhen i tusindtal året igennem". - Hvorfor? Hvad var det der trak og fik folk til at mene, at Kippinge kirke var helligere end andre kirker? Palladius taler om det døde blod, som han taler om den døde Søren, hvor det er hans mening, at hvad man førhen anså for hellige relikvier o.l., kun er døde ting. Men man har altså i Kippinge i den katolske tid haft "*det hellige blod*", dvs. en blødende hostie, mirakuløst tegn på at det indviede nadverbrød virkelig var Herrens legeme, synligt bevis på den katolske sakramentopfattelse - det kan umuligt være det man valfartede til på Christian V's tid. Men der var også et sagn om en tyv: han stjal altersølvet (og sakramentet), men på kirkegården sank han i og kunne ikke komme afsted med byttet. *Tyvens fodspor* var endnu at se. Sagnet fortælles i forskellige versioner, men mon et så banalt sagn var nok til at begrunde valfarten? Dog, kirken havde også en udskåret middelalderlig *altertavle* forestillende Marias himmelkroning (en rest hænger endnu på en væg i kirken); den nævnes 1617 som genstand for andagt, men der forlyder intet om mirakler. - *Kilden* da, som fandtes vest for kirken? Det er den almindelige opfattelse nu, f.eks. i *Trap Danmark*, at det var kilden der trak de besøgende til, men denne kilde er ikke omtalt før 1707; alle der før den tid skriver om Kippinge, taler enten (i den katolske tid) om "sakramentet", eller (derefter) om "Kippinge kirke". Ingen nævner kilden. - Af helgener har både *St. Søren* og *St. Nicolaus* været bragt i forbindelse med Kippinge, dog på et løst grundlag. - Er der da noget særligt ved *beliggenheden*? Kirken ligger alene, eftersom landsbyen allerede i middelalderen blev delt i Vester og Øster Kippinge på hver sin side af kirken; den ligger ved kysten, på bredden af en lavvandet vig, som nu, siden 1842, er inddæmmet. Men andre kirker ligger i et lignende landskab, uden at være blevet valfartskirker. Vi får

ingen entydig forklaring på Kippinge kirkes hellighed. Men vi kan nærme os problemet ved at læse samtidens vidnesbyrd. Hvad de tusinder af valførende selv har erfaret og troet, kan vi kun ane, de var ikke skrivende. Men vi har vidnesbyrd om prominente besøgende, om gaver til kirken, og desuden har vi nogle afhandlinger på latin og dansk af præster fra Lolland og Falster, som drøfter hvad man skal stille op med fænomenet: er det Satans værk eller Guds? Materialet er samlet og behandlet af Holger Fr. Rørdam i *Kirkehistoriske Samlinger* 1893³; hans afhandling er grundlag for det følgende, men kan dog på væsentlige punkter uddybes og præciseres; især vil vi gå nærmere ind på diskussionen mellem præsterne.

Inden vi går igang med teksterne vil vi dog sige et par ord om kirken som den tager sig ud idag. Enhver der kommer over Storstrømsbroen til Falster og fortsætter mod Lolland og Rødby ser kirkens spir et stykke fra hovedvejen. Men man kan også dreje fra kort efter broen og køre ad den gamle landevej fra Gåben-se færgested mod Nykøbing, langs den inddæmmede Vålse Vig, så har man hele tiden kirken for øje, med tårn og spir ovenover kirkegårdens træer. Kirken er gotisk, kirkerummet stort og højt, med tøndehvælvning af træ, som har været dækket af malerier; koret, der er lige så bredt som skibet, har murede hvælv med kalkmalerier. Der er et usædvanligt rigt udstyr fra 1600-tallet: ikke blot altertavle og prædikestol, men også træ-døbefont med himmel, korgitter, skriftestol og pulpitur, alt med rige ornamenter og malerier - dog lige i disse måneder hvor kalkmalerierne bliver restaureret, er herlighederne dækket af plastik, så at de mere anes end ses. Men at det ikke er en almindelig landsbykirke vi er i, det er tydeligt nok. Tårnet er gotisk, med et barokspir, dateret 1701. Op til tårnet mod vest er et stort kapel fra ca. 1500, muret op med striber af kridt mellem teglene, som man ser det flere steder i Sydøstsjælland, og med en fint dekoreret blændingsgavl. Indvendig er det et anseligt rum med krydshvælv og et stort vindue mod syd; der er indgang fra vest, men ingen forbindelse ind til kirkerummet. Vestkapellet kan altså stå åbent, også når kirken er lukket; det er sikkert bygget på

grund af valfarten: der kan have været et alter; de helbredtes krykker og bærer som flere tekster taler om, kan være blevet anbragt her som votivgaver; måske kunne pilgrimme overnatte her, som i forhallen til franske valfartskirker, der er murede bænke langs alle fire vægge. Kirkegården er omgivet af middelalderlige mure, mod vest har den en tilmuret dør, og over den står der: "Anno Domini 1524 Jhesus Maria" (således læser jeg, men de sidste to meget forvitrede ord er tidligere, af U. Sontum 1755, læst "Ædes Mariæ"). Kilden, den berømte kilde, lå ifl. kort og beretninger fra 1700-tallet ca. 50 alen vest for kirken, uden for kirkegården. Den har været forsvundet; men nu er der rejst et kildehus af træ over det sted, hvor et frivilligt arbejds hold i 1964 efter ihærdig graven i den drænedede og gennempløjede jord fandt svage spor af den gamle kilde.

De ældste skrevne vidnesbyrd om Kippinge kirke, og de eneste fra den katolske tid, er nogle breve fra *Christiern II*⁴ til hans lensmand på Nykøbing slot. De drejer sig om penge og giver os et indtryk af kirkens rigdom. 1516 har en guldsmed i København udført en monstrans til slotskapellet i Vordingborg, men der er ikke penge til arbejds løn og materiale, derfor skal Kippinge kirke foreløbig betale guldsmeden og beholde monstransen i pant. 1517 rykker kongen lensmanden for den aftalte løn, nemlig 150 mark om året, til sognepræsten i Kippinge, eller rettere præsterne, for sognepræsten har "2 gode præstemænd og 2 degne" til hjælp, og deres forpligtelser omfatter en daglig messe og på helligdage 1 sunget og 2 læste messer samtottesang og aftensang. - 15. juni 1518 kvitterer kongen for et lån af de penge, som tilhører "det hellige sakramente i Kippinge" og som biskoppen forvarer; summen opregnes i flere forskellige danske og udenlandske møntsorter og beløber sig til over 1500 mark dansk. Ikke nok med det, men 30. juni samme år kvitterer kongens sekretær for endnu et beløb, næsten ligeså stort, formentlig netop den sum som er lagt i kirkeblokken ved St. Hans. - Fra 1523 er der en ny kvittering på over 4000 mark. - Vi noterer os, at kongen hvergang bemærker, at pengene tilhører "sakramentet".

En skildring af valfarten som den var i den katolske tid findes i en afskrift af *en anonym prædiken* på latin⁵, som formentlig har været holdt i Odense 1692 til minde om reformationen. Prædikanten mindes de mange vildfarelser, som vi nu lykkelig er sluppet bort fra, deriblandt afladshandelen, og han fortæller, at Arcimboldus, den store afladskræmmer, på Christiørn II's tid havde oprettet sit "sjælemarked" også ved Kippinge kirke:

Dette sted var berømt i Norden, fordi en hostie der engang sås falskeligen at udsvede blod, ved hvilket foregivne mirakel de messedyrkende gøglere narrede den uvidende almue og lovede store syndsforladelser og mirakuløse helbredelser for alle sygdomme til alle og enhver, som med særlig ærefrygt ville tilbede denne hostie, eller sakramente som de kaldte den, og efter evne (pro facultate) give penge til kirken og de fattige. . . . Deraf kom det, at denne kirke hvert år besøgtes med stor, men blind fromhed af valfærende (confluentibus) både fra udlandet og her fra landet, som forventede enten syndsforladelse eller helbredelse.

Om valfarten efter reformationen siger *Palladius* jo i sin visitatsbog, at han stoler på at sognepræsten vil sende folk hjem igen. Han fortsætter sammested med at fortælle, at der var en kone i Sydsjælland, som havde tabt sit barn af vanvare, så det brækkede halsen; hun tog det i sin favn og løb de 5 mil til Kippinge; men præsten der underviste hende ret, hun begravede sit barn i kirkegården og vendte hjem, "ieg motte end læsse hende udaff (give hende afløsning) for det och andet mere, nu ieg var der i visitatz". 1554 siger han (i skriftet "De poenitentia et de justificatione"), at den afgudiske overtro i Kippinge blev afskaffet straks ved Christian III's kroning. Men selv om "sakramentet" var borte, var der noget tilbage, som selv reformationens kirkefolk var mindre skeptiske overfor; nemlig nogle sælsomme uud-slettelige spor af en sakrament-tyv: *Niels Hemmingsen* i sine *Catechismi Quæstiones* 1560, en almindelig håndbog for studenter, taler om Satans bedrag med blødende hostier og fortsætter: På Falster i Kippinge skete det, at nogle tyve, som havde stjålet dette alterbrød tillige med dets sølvbeholder, sank i jorden lige til knæene, og sporene ses endnu; også muren de ville over, er brudt i stykker. Det samme sagn fortælles af *Arild Huitfeldt*⁶;

han tvivler heller ikke, men tænker sig, at det kan være sket ved "sortekunst og magi"

at en Prest gjorde det med Besuering (besværgelse), at Tyffuen icke kunde videre komme aff Kippinge Kircke met Sacramentet, uden at hand sanck neder til Knæene, baade paa Kirckegaarden, paa Muren oc udi Strandbredden, huor han skilde sig der ved.

Hverken Hemmingsen eller Huitfeldt siger noget om en valfart på deres egen tid; om den er løjet af i den første tid efter reformationen kan vi ikke vide. Men når vi kommer til næste århundrede, 1600-tallet, så er den i fuldt flor, og de skrevne vidnesbyrd derom er talrige. Det første er et af de bitre breve, som *Christian IV* skrev til Kirsten Munk, efter at deres ægteskab var gået i skår. 27. december 1630 opregner han hendes synderegister, bl.a. at hun ønskede hans død:

Item at du uaarst udi kyppinge kiircke udi falster och sammstedtz først faaldt paa knee udi Stolen och lagde nogle Stycker guld udi Alterbogen sa och udi Stocken, foreerede ochsaa klockeren et Stycke guld, alt til den ende, At Gud y himmelén ville unde dig dyn hiertens begering⁷.

Kirsten Munk var på tilbagevejen fra et besøg hos enkedronning Sofie, altså hendes svigermoder, der boede på Nykøbing slot. Senere, 1635, blev hun forhørt om dette og andre anklager, nægtede heller ikke opholdet i Kippinge, at hun havde givet klokkeren som lukkede kirken op, 1 rigsdaler, og at hun havde stukket 2 rosenobler i alterbogen som lå på alteret; men hun aflagde ed på, at hun gjorde sin bøn til Gud for sig selv og bad ikke ondt for noget menneske⁸. Her har vi en - enestående - beretning om et menneske der kommer til Kippinge kirke i en personlig krise med bøn og ofring. Kun fordi det drejer sig om en af samfundets højeste, ved vi besked dermed nu. De mange almuesfolk hører vi ikke om, ikke direkte, men dog indirekte.

Et par år efter Kirsten Munks besøg fik kirken igen fornemt besøg, men denne gang af turister. *Arent Berntsen* fortæller i "Danmarks og Norges frugtbar Herlighed" 1656, hvad han formentlig selv havde været med til som ung hofmand 1631: Da dronning Sofie var død og hendes lig skulle føres til Roskilde,

gjorde man holdt ved Kippinge, hvor ”mange Kgl. Maj.s fornemme Hofsinder, Opvartere og Hoftjenere . . . med Lyst saa vel som med stor Forundring” beså seværdigheden, nemlig dels de mange krykker, som helbredte krøblinge havde henlagt i våbenhuset, dels fodsporene efter tyven der havde stjålet kalk og disk, endogså hans fem fingre i muren.

I et andet topografisk værk omtales Kippinge en passant, men med den oplysning, som ingen andre har, at valfartsmålet er St. Søren. *Hans Jensen Viborg* var provst i Stege fra 1655 og skrev på latin en Mønsbeskrivelse⁹, som er overleveret i mange afskrifter og også oversat til dansk 1701. Han fortæller, at på Rødsteen mark udenfor Stege er ruiner af et kapel, som syge mennesker søger til St. Hans dag, og han fortsætter:

Andre løber på samme Tid hen til Sti Søren i Kipping, en gammel Afgud, som de med en hellig Frygt og Ærbødighed tilbeder og ofrer til, paa det de ved hans Hielp og Bistand skal faa deres forrige Helbred igen.

Saa dybe Rødder har den Papistiske Overtro fæstet i manges Hierter. Viborg er den eneste gamle forfatter, som nævner St. Søren i forbindelse med Kippinge, og jeg ville ikke udelukke, at han ved en fejltagelse kan have overført St. Søren fra Holmstrup eller Rye til Kippinge, disse kirker er ofte nævnt på linie som hos Tavsens og Palladius. Viborg nævner imidlertid ikke noget om nogen kilde; alligevel er St. Søren fra hans Mønsbeskrivelse trængt ind i den moderne litteratur om Kippinge kilde: Aug. F. Schmidt taler i sin grundlæggende bog *Danmarks Helligkilder* 1925 om ”Kippinge Kilde ell. St. Søren Kilde”, og derefter rinder St. Søren Kilde i de gængse håndbøger som *Trap Danmark*, *Danmarks Kirker*, *Kulturhistorisk Leksikon* osv.

Tidens topografiske hovedværk er *Peder Hansen Resens Atlas Danicus*¹⁰, 1677, overleveret i 7 store håndskrevne bind. Her får vi besked om Kippinge, både om valfarten, om tyven og om sognepræsten. Først om valfarten:

Kippinge Kirke er navnkundig ved sit ry for de undere, som fordum er sket ved den, idet blinde og lamme og andre lidende af allehånde sygdomme og gebrækkeligheder kom med en liden gave til de fattige og rettede ydmyge bønner til Gud om at få deres helbred igen, hvorefter

de drog bort sunde og raske. Til sikkerhed og vidnesbyrd herom ser man i kirkens forhal mange sygesenge, bærer, stokke, krykker og lignende, som de har kastet fra sig; og endnu idag tror almuen, at der hæfter en mirakuløs helbredende kraft ved dette sted, hvorfor de i stort tal plejer at begive sig derhen.

Derefter fortæller Resen om tyven, som før reformationen stjal "alterkalken og andre hellige prydelser"; da han sank i, kastede han kalken fra sig, men den vendte af sig selv tilbage til kirken. Sporene efter hans fødder i jorden og fingre i muren ses endnu.

Om sognepræsten *Hans Jacobsen* (i Kippinge 1609-12) kan Resen fortælle (hvad en afskediget præst i Nakskov Laurits Mortensen Widsted har skrevet til ham), at denne Hans Jacobsen tit i sin prædiken gik voldsomt til angreb på almuens mirakeltro og engang befalede, at krykker og bærer osv. skulle føres bort og brændes. Men derefter fødte hans hustru et vanskabt barn; da blev præsten forskrækket, præsten og flere med ham opfattede det som en straf for hans heftighed, og han blev mildere. Hans eftermand havde planlagt at udgive et skrift mod mirakeltroen, men opgav det efter at have bedt til Gud og fået tegn som han tydede sådan, at hans plan ville mishage himmelen.

Med Resens fortælling om de to sognepræster er vi kommet ind på livet af valfarten: præsterne kunne ikke som topograferne blot interesseret notere almuens skikke; de måtte tage stilling, og flere af dem har ytret sig skriftligt. *Rasmus Pedersen* var præst i Kippinge i 24 år, blev afskediget vistnok 1609 og levede derefter i Nakskov, hvor han 1617 skrev en redegørelse, som han kaldte "Noli peccare", skønt den er på dansk. Vi har den kun i uddrag (hos nedennævnte Hans Mule)¹¹. Hr. Rasmus har med forargelse været vidne til valfarten, men har åbenbart ikke kunnet gøre noget effektivt imod den:

Jeg maa bekjende, at til samme Kippinge Kirke er endnu Søgning af adskillige Nationer og Landskaber med deres Offer, som til en Helligdom, hvor (naar de saa komme) der staar en gammel Altertavle paa Alteret. Den fik Ære og Credentz nok af dennem.

Han mener endvidere, at det vel kan være Satan, der forkorter

pinen for de syge, ”dog til des større Straf paa Saligheden”, og han understreger, at Gud kan hjælpe hvorsomhelst, som man kan læse i bibelen, hvis ord går klart imod dem

der søger Helligdom, som hos os i Kippinge Kirke i Falster, ligesom vi der skulde bønføres fremfor paa noget andet Sted, for Nicolai Skyld. Hr. Rasmus nævner altså som valfartens mål den gamle altertavle (Marias himmelkrøning, som han dog fortolker som en tre-enighedstavle), men desuden St. Nicolaus. Begge dele er han ene om af de gamle forfattere, men da han er præst på stedet, ligger der mere vægt på hans ord end på provstens i Stege om den gamle afgud St. Søren.

De Kippinge sognepræsters indsats er jo ikke, såvidt vi kender den, imponerende. Men på Lolland skete der noget: præster fremkom med velformulerede og er-gagerede indlæg til angreb og forsvar. Andenpræsten (sognecapellan) i Nakskov fra 1658 til 1686, *Niels Pedersen Saxtrup* tog sig for at gribe om nælden. Han skrev en prædiken, som med f/nd gik til angreb på Kippinge-valfarten: det var Satan selv, som bildte folk ind, at det ene sted skulle være helligere end det andet og derved lokkede dem bort fra deres sognekirke. Saxtrup er lærd, han støtter sin fremstilling med en mængde skriftsteder, og han har ordet i sin magt. Hør blot:

Underviisning om Sathans bedrageri med de Siugis Helbredelse ved Kippinge Kirke i Falster, oc Gudz usvigelige Sanddruelighed i Hans ord, at Hand vil hjelpe allevegne, naar det kand Skee hans nafn til ære, oc Menneskene til Salighed¹².

Paulus lærer 1. Cor. 1., at hellige Gudz børn kand paakalde oc gjøre deres bønner hvert sted med fruct, bode udi deres egne steder oc paa fremmede, men hand taler slet intet om Kippinge Kirke eller nogen anden formeent helligdoms sted. . . . Christus siger selv Joh. 16, at hvad som helst mand beder Faderen om i hans nafn, det vil han visseligen gifve . . . , men hand taler slet intet om, at mand skal drage enten til Kippinge Kirke eller nogen anden formeent Helligdoms sted at aflegge sin bøn. Apostelen Jacob siger cap 5, at dersom nogen er siug han skal kalde til sig de ældste af Meenigheden . . . men icke med et ord taler

Kippinge valfartskirke

apostelen om at man skal drage til nogen fremmed Meenighed at gjøre sin bøn, saasom enten til Kippinge Kirke eller nogen anden formeent helligdoms sted. . . . Og hvorfor skulle Kippinge Kirke . . . være helligere og kraftigere til bønnens udgydelse for de siuge, end som andre Kircker? Prædicke jo det samme Guds ord i andre Kircker her omkring som i Kippinge Kircke.

Ja, det er jo de samme sakramenter, og præster og menighed er syndige Adams børn det ene sted som det andet, og Kippinge sogn bliver hjemsøgt med straf og landeplage ligesåvel som andre sogne (vi er i Svenskekrigens tid!)

Hvor udj bestaaer da helligdommen ved Kippinge Kircke? Bestaaer dend udj Kirckens bare Mure, Kalck og Steen? O daarlighed og blindhed! Kald paa mig i din nød, siger den trofaste Gud, og næfner ingen synderlig particulær sted, saa vil jeg hielpe dig, oc du skalt tacke mig . . . Luck Øinene op du Stedveller (valfarende) og Stedvellerinde, beskue din Daarlighed og Fandens bedrageri!

Saxtrup går nu ind på de lettroendes indvendinger: Først, er det ikke et bevis på stedets hellighed, at sporene efter tyven, som stjal kalk og disk, forbliver uforanderlige? Dertil svarer han: Hvis det havde været Guds værk, havde Han også ladet det ske ved andre kirker, hvor der har været indbrud. Og sæt nu at det er Guds værk, så beviser det intet om Kippinge kirkes hellighed, men er alene et bevis på, at kirketyve er mere vederstyggelige end andre tyve. Men troligst er dog, at det er Satan selv, der har tilvejebragt sporene,

saasom det koster dend Snedige Aand ickun gandske ringe umage at faae Menniskene noget at gloe oc gabe efter, sær med aspecter i luften hvor hand er en Herre Eph, 6, sær med alle honde figurer paa Jorden ligesom hand ellers i Ægypten gjorde Mosæ oc Aaron ved sine troldkarle en heel hob tegn oc mirakler efter.

Næste indvending: Man ved jo, at nogle "veldekilder og vand-spring" har magt til at helbrede mere end andre kilder; sådan kan der vel være en helbredende kraft ved Kippinge kirke fremfor ved andre kirker. Svar: Nogle kilder er mineralholdige, de kan derfor have en kraft imod visse sygdomme, men det er naturligt og har intet at gøre med Kippinge kirke. Sidste ind-

vending: Hvad skulle det gavne Satan, at folk drager til Kippinge; de tilbeder jo ikke ham; der er heller ingen der tilbeder stedet, men man beder til Gud i al enfold og uden afguderi.

Her paa svarer jeg: Uanseet de Mennisker som søger til Kippinge Kircke med deris bønner i deris Svagheder meener sig icke at gjøre Djefvelen nogen ære oc tjenniste der med, efterdi de alleene bede til Vor Herre, saa gjøre de det dog visseligen. Thi:

Skeer icke djefvelen ære oc tjenneste der med at Kippinge Kirckes Besøgere vige fra Gudz ord oc meene, At Gud icke er saa kraftig nerve-rende med sin bøn høring oc hjælp i deris egen Kircke som i Kippinge Kircke. . . .

Skeer icke djefvelen ære oc tjeneste der med at mand maa høre mange Sige: de tacke Kippinge Kircke gaat, hafde de icke kommet til Kippinge Kircke, hafde de aldrig faaed deris helbred. . . .

Betænck det o menniske oc vid at uanseet Sathan intet (ikke) nu anfæcter dig for Kippinge Kirckes besøgelse oc at du foracter Presternis formaning derimod, saa vil hand dog icke blifwe borte fra dig med alle (aldeles) med sin anfecting, men alleene til en Tid, oc vil paa din Hellseng om icke før, føre dig det til samvittighed, at du hafwer verit Herrens mundz røst ved hans tjener i det som andet ulydig.

Til slutning kan man ligefrem høre pastor Saxtrup hæve røsten og tordne til sine sognebørn (min kursivering):

Saa skalt du fornemme at *Kippinge Kirckes besøgelse imod Gudz ord skal vere noch til at fordømme dig* saafremt icke Gud ved siin hellig Aand i Troen til hans nade for Christi skyld dig dis naadeligere vil opholde. . . .

Lad os bede Gud inderligen, at hand vil hellige os i Sandhed . . . imod ald djefvelens bedrageri oc tant . . . Amen.

Saxtrups prædiken er ikke trykt, men den har sikkert cirkuleret i afskrift; vi er i en tid, hvor håndskriftet som medium var almindeligt ved siden af den trykte bog, det gælder både prosa og poesi. Saxtrup fik i hvert fald svar på tiltale, af *Ole Andersen Smid*, kapellan i Dannemare, ikke langt fra Nakskov. Smid skrev 1674 på latin et modskrift, også det kun bevaret i håndskrift¹³:

Dissertatio de sanatione extraordinaria, qvæ fit in templo Kippingensi apud Falsteros, ex verbo Dei instituta et ad historiam ecclesiasticam

priscam et hodiernam conformata, contra eos, qvi eandem prorsus et omnino damnant et execrantur.

Som motto har Smid, at det er bedst at fare med lempe: "Paulatim rectius itur". Også han er lærd og har en del skriftsteder, men han skriver i en anden genre end Saxtrup, nemlig en afhandling for sine præstekolleger. Han begynder med at stille problemet: Den årlige valfart til Kippinge Kirke er begyndt, fordi der der var aflad til fals i større omfang end ved andre kirker, formentlig fordi stedet var berømt for usædvanlige helbredelser og for nogle spor af en kirkeraner. Da nu disse helbredelser ikke er forsvundet med aflads-overtroen, men fortsætter i betragteligt omfang, så er der opstået en stor uenighed om, hvorvidt dette kan tolereres i vor kirke, og om man med frelst samvittighed kan anråbe Gud i Kippinge om den samme helbredelse som ske te under papismen. Nogle mener nej, de vil have kirken revet ned, og de går til værks med heftige ord og skrifter mod de moderate, som de benævner "Kippinge Horeunger".

Da Smid forstår, at det er ham der sigtes til, vil han nu tage til orde. Han indrømmer, at det i reformationens første tid var nødvendigt at skride stærkt ind mod papistiske vildfarelser som aflad, bønners særlige kraft ved relikvier og helgenbilleder osv.; men de som nu søger til Kippinge Kirke om hjælp har jo ikke nogetsomhelst begreb om aflad, de har kun eet der fylder deres sjæl, at de i al enfold vil bede Gud hjælpe dem ligesom han har hjulpet andre på det sted. De griske munke fik vore forfædre til at tro, at det var fortjenstfuldt at forpligte sig til valfart eller bestemte gaver og at holde bestemte højtider, og ligeså anså de det for gudeligt at besøge denne kirke ligesom en eller anden afgød eller guddomsmagt (*hoc templum velut Idolum aliquod et Numen visitare*). Det må naturligvis skarpt afvises. Men når nu i vore dage nogen uden sådan overtro og uden sådant hovmod, i sin dybe elendighed drives til dette overordentlige middel efter en troens overordentlige indskydelse og forudsættende den retfærdigørende tro, da bør vi ikke fordømme ham.

Smid kender flere som er bleven helbredt, og på hvis oprigtige fromhed han ikke kan tvivle. Det må være Gud selv, natu-

rens herre, som øver disse velgerninger. Hvorfor Han øver sine velgerninger på det ene eller andet sted og på den ene eller anden måde, det bør vi ikke nyfigent granske, når Gud har villet det skulle være skjult, og vi bør ikke utaknemmeligt nægte hvad han har villet skulle være åbenbart. Derfor bør vi ikke afskrække nogen fra med fortrøstning at anråbe Gud om hjælp, selv hvor almindelige lægemidler svigter; og en sådan fortrøstning kan i høj grad næres her ved Kippinge kirke, ligesom i sin tid ved Bethesda dam og ved martyrernes grave, når man ser de krykker og bårer, der som votivgaver er henlagte af dem der har fået deres sundhed igen.

Smid er ganske klar over, at det er det gamle stridspørgsmål om troen og gerningerne det gælder, og han understreger: Ingen skal mene, at man kan foreskrive Gud noget eller tilkøbe sig noget. Når det nu viser sig, at Gud gang på gang øver sine velgerninger i Kippinge, så har man lov at anråbe Ham om hjælp der; men det betyder ikke, at helbredelsen udgår fra stedet eller kirken. Tidligere har Smid troet, at kirken var viet til St. Laurentius - der var jo nemlig marked der 10. august på Laurentii dag, det såkaldte "afladtz market" som Christian IV fik flyttet til Nykøbing, føjer han til - men nu erfarer han fra Rasmus Pedersens skrift (se ovf.), at kirken var viet til Treenigheden: så er der vel ingen der vil tvivle på, at den er rejst i den kristne tro!

Godt et år efter, i januar 1676, kommer endnu en lollandsk præst med et indlæg i striden. Det er *Hans Mule*, kapellan i det nærliggende sogn Landet. Han er svoger til Smid, som er kapellan hos hans far i Dannemare. Han vil gerne dele sol og vind lige og skriver på latin en lærd og velopbygget afhandling med titlen "Quid in hoc usque tempus observaverim de Kippinge templo"¹⁴, med citater fra Hesiod og Cicero foruden bibelen. Han giver os et indtryk af, at Saxtrup ingenlunde har stået alene med sit heftige angreb på Kippinge-valfarten:

Det er ikke til at beskrive, hvor yderligt de fordømte dem som drog til Kippinge, hvor bittert de truiede dem med excommunication, hvor ihærdigt de nedkaldte Guds straf og vrede over alle som søgte til Kippinge kirke.

Men Mule bruger netop disse angreb til et forsvar:

Denne voldsomme buldren må da forlængst have udryddet enhver rest af afgudsdyrkelse fra menneskenes hjerter, så at vi nu kan være sikre på, at den enfoldige almue, som endnu drives af nøden til at søge Kippinge kirke, kommer der i den retfærdiggørende tro på Jesus Christus i fortrøstning til, at Gud er mægtig at gøre hvad der er dem nytteligt (Eph. 3,20).

Mule giver derfor i hovedsagen Smid ret, og han præciserer, at Gud i almindelighed ikke binder sig til noget sted, men hvis Han viser sine velgerninger i Kippinge mere end andre steder, så må vi ikke foreskrive Ham nogen lov, men blot anråbe: O profunditatem! hvor uransagelige er Hans veje (Rom. 11,33). Ligesom Smid afviser han, at helbredelserne skulle være et værk af djævelen.

Men efter således at have støttet Smid, kommer Mule med sine betænkeligheder: Skønt det ikke kan nægtes, at Gud modtager mange fromme sukke af dem der kommer til Kippinge kirke, så må det dog erkendes med smerte, at mange af folket især kommer af vane, og fordi andre kommer der. Og da Kippinge nu ligesom er blevet betragtet som et indbegreb af afgudsdyrkelse, så ville det være ønskeligt, om tilstrømningen, uden at krænke samvittighederne, kunne ophøre, ligesom det er sket her på Lolland med de forhen berømte steder Løjtofte og Kappel. Mule mener derfor, at præsterne bør vise overbærenhed med de svage, men formane deres tilhørere til at føje sig i Guds vilje og stole på, at Han vil hjælpe dem såvel hjemme som i Kippinge. Den som absolut vil søge til Kippinge kirke, han må granske sit hjerte, om han ikke dyrker skabningen i stedet for skaberen, og om han virkelig er rensset for dårlige tilbøjeligheder og utålmodighed og gennemtrængt af tålmod ved korset.

Hans Mule slutter med at sige, at han håber med sit indlæg at vinde bifald både hos sin fader og sin svoger, så at vi får indtryk af at hans skrift er fremgået af diskussionerne i Dannemare præstegård.

Men snart kom diskussionen op på højeste plan: Kong Christian V nedsatte 1687 en kommission til at ordne tiendevæsenet

på Lolland og Falster og bringe præsternes indtægter i overensstemmelse med de andre landsdele. Det betød, at mange sogne blev gjort til annexer, og der blev ryddet op i diverse hævdvundne småindtægter. Kingo var som biskop over Fyens stift (incl. Lolland-Falster) medlem af kommissionen og kæmpede bravt for sine præster. Det endte med, at kommissionens betænkning kun blev underskrevet af stiftamtmanden og de andre verdslige medlemmer, mens Kingo indgav et separat votum. I begge dokumenter figurerer Kippinge kirke. De verdslige medlemmer vil have afgudsdyrkelsen afskaffet, mens Kingo siger god for valfarten.

Kommissionens betænkning¹⁵ taler om, at indtægterne nu vil blive ligeligt fordelt, så både kirkerne og de fattige vil blive hjulpne, og den ene kirke behøver ikke mere hjælpes af den anden; derfor andrager de på, at den

Afguds tieniste motte afskaffis og forbydis, som ved Kippinge Kircke offentlig forøfvis, thi hverken er iorden der mineral, ey heller er der sære Vandsprunge som nest Guds försiun og Velsignelse kunde hafve en Mediat Kraft til sygis Heeling; Icke desto mindre løbis derhen j Tusindø tall Aaret igiennem, i Sær ved St: Hans-Dags-Tid med en besynderlig devotion til den Kircke i sær, Tiden er i de Uskyldiges indbilding af Sær Kraft, og ellers agtet uden Hielp, og Vantroen er saa stoer derhos, at det maa endelig vere ulige penge som 5, 7, 9, etc som der skal offris, Huilket huor Guds tieniste er saa reen for øfrige, ligger dog flux Kalfven og Høyene i det gamle testamente, og Papisterne siden i det ny; huor ofver superstitions magt og er bevislig til at samle Riigdom, Effterdj huor andre Kircker har lidt nød . . . denne Kippinge Kircke, huis Sogn i sig self er ringe, og Præstens Kald af de heel maadelig, har gode Capitaler paa Rente.

Det er påfaldende, at dette afsnit i betænkningen ikke forekommer i Falster-delen, men i den del af betænkningen som vedrører Halstedkloster amt (Vestlolland). Man må næsten tro, at kommissionen er blevet suffleret af folk i Nakskov, som delte nys afdøde pastor Saxtrupsvoldssomme uvilje mod Kippinge. Vi mærker os også, at både Saxtrup og kommissionen anfører imod valfarten, at der ikke er sære vandsprunge i Kippinge.

Betænkningen er underskrevet og besejlet 5. september 1687 af de tre verdslige medlemmer af kommissionen. Men pladsen til Kingos navn og segl står tom! Biskoppen ville ikke være med mere, derimod afgav han 12. september 1687 et separatvotum¹⁶ "paa Præsteskabets, Skolernis og Degnenis, saa vel som de Fat-tiges vegne", og her skriver han om Kippinge kirke, kort og klart, med hjerte og forstand:

Den Post, som i Commissionen er indført anlangende Kippinge Kirke, at Folk søger didhen for deris Helbrede engang om Aaret og der at ofre, seer jeg ikke (1) At henhøre til denne Commission, (2) Ej at staa udi Fare for noget Afguderies Øvelse, efterdi der holdis Prædiken for Folket, som formanis til ved Bod og Bedring, at søge til Gud om deris Helbrede, og ej at tillegge Stæden eller Kirken nogen særdelis Kraft etc., men Gud alleene, som er mægtig hvor hand vil og naar hand vil. Kirken ha-ver hidtil af sine Midler, foruden sig selv, hiulpet mange andre, saa vel i Falster som Laaland. Den Tiende, som hende efter Dags kand tilfalde, bliver ikkun ringe, eftersom Sognet er ikkun slet og lidet.

Angrebet på Kippinge kirke blev afværget. Det kan man læse sig til i *kirkebogen*. Kongen lyttede åbenbart mere til Kingo end til embedsmændene, thi

Anno 1692 d. 27de Juli var Hans Kongel. Majestet Kong Christian d. 5te med Dronningen, Prinds Christian og en Prinsesse, den Kejslerlige Ambassadeur med sin Gemahl, samt andre Høye Kongelige Ministri, Secretair Moth, Grev Reventlow, Amtmand Lützwow og andre flere, en stor Svitte og Følge her i Kippinge Kirke, og offred Hs. Majestet et an-seeligt Offer, saa vel som Dronningen og alle de andre Høye Ministre og gandske Følge.

Kingo kom på visitats nogle gange, ser vi i kirkebogen, f.eks.

Anno 1699, d. 1ste August var vores Velædle og Velbyrdige Hr: Biskop, Doct. Thomas Kingo, her, og visiterede disse 2de Meenigheder, og fandt alting til Fornøyelse, hvilket Hand tilkiende gav i Taksigelse og største Berømmelse.

Af kirkebogen gjorde degnen *J.F. Severin* 1765 et uddrag omfattende de sidste 100 års "Memorabilia"¹⁷. Dette uddrag er trykt fuldstændigt hos Rørdam, og her vil jeg blot fremhæve, at der kom mange gaver til kirken: altersølv og lysestager, alterdu-

ge osv; de kommer fra Nakskov, Randers osv., mange fra København, en enkelt sending 1689 helt fra Trankebar. Om grunden til gaverne, evt. helbredelse eller håb om helbredelse, tier kirkebogen. Men blandt degnens egne tilføjelser er der een helbredelse: 1679 forærede en ung karl fra Kolding og hans moder et blåt alterklæde; han havde haft stor besværlighed af øjenve, men "er nu, Gud skee Lov, nogenledes helbredet".

I ingen af de tekster vi har gennemgået fra 1500- og 1600-tallet har der været talt om nogen kilde ved Kippinge. Tværtimod siger Saxtrup, at Kippinge kirke ikke kan sammenlignes med naturlige mineralske kilder, og kommissionen udtaler direkte, at der ikke er sære vandspring ved Kippinge. Der må naturligvis have været en brønd eller en kilde, mulighed for drikkevand til de mange mennesker, men ingen siger et ord om en helbredende eller hellig kilde.

Dette skete imidlertid 1707. Da udkom i København et lille, tættrykt skrift med titlen "De templi Kippingensis in Falstria viciniquæ Medicati Fontis origine, progressu et abusu dissertatio", skrevet af en ung forsker, *Magnus Hosum*, alumne på Borchs Kollegium. Det er en akademisk afhandling, som kombinerer feltarbejde med læsning af anerkendte forfattere, den er tilegnet Ole Rømer og Caspar Bartholin. Hosum er præstesøn fra Ønslev på Falster, en mils vej fra Kippinge, han blev magister 1710 og efterfulgte med tiden sin fader som sognepræst i Ønslev. Han er, siger han i indledningen, tilskyndet af Erich Hansens "Fontinalia Sacra" fra 1650¹⁸, om Helene Kildes oprindelse, brug og misbrug, til at gøre rede for de andre berømte "fontinalia", som han kender af selvsyn hjemme fra; han har derfor udspurgt sognepræsten og andre folk på sin hjemegn, som var kyndige i antikviteter. Han må indrømme, at de oplysninger han har kunnet skaffe om kildedyrkelse i Kippinge er magre, men han har udbygget dem med en fyldig redegørelse for kildedyrkelse hos de gamle, dvs. grækerne og romerne. Det første problem han stiller sig er dette: Er kirken eller kilden ældst? Han kender Berntsen og Huitfeldt og Resen (men ikke de lollandske præster), og han mærker sig, at disse forfattere ikke om-

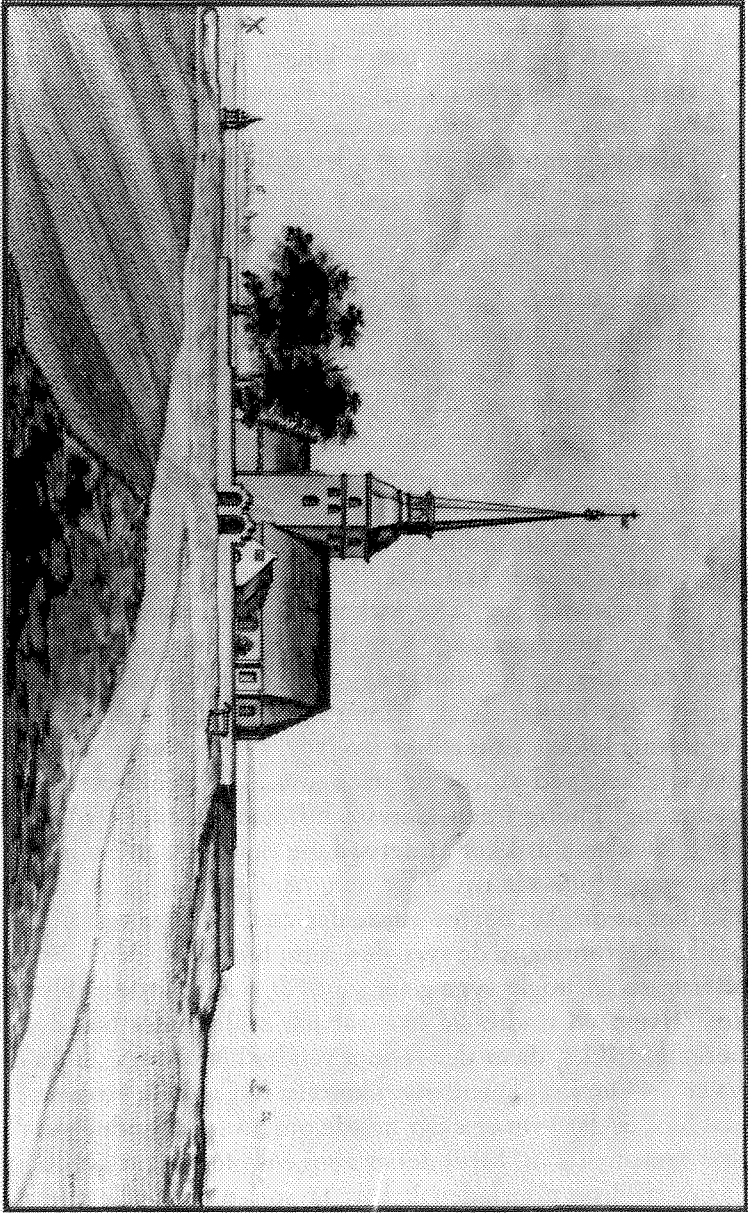
taler kilden: det kan være, siger han, at Huitfeldts oplysninger stammer fra katolske dokumenter, som med hensigt ville tie om kilden for at miraklerne kunne træde tydeligere frem. Derefter argumenterer Hosum ex nihilo på følgende måde: Da hverken disse forfattere eller de gamle folk på egnen han har adspurgte kan oplyse noget om kildens oprindelse, så må vi tro, at kilden stammer fra hedenold, så meget mere som næsten alle folkeslag har dyrket det rindende vand. Efter denne noget hastige argumentering kommer Hosum frem med sin lærdom om ægypterne og romerne, citerer Ovid og Horats, taler om stednavne på -bæk og -brønd- og -kilde og kommer langt omkring i betragtninger over vandets religiøse betydning.

Dog kommer han tilbage til Kippinge og bidrager med egne iagttagelser og med sagn han har hørt. Om de berømte spor af kirketyven oplyser han, at han i hvert fald ikke kan se noget: det kan måske have været rester af stenfigurer fra den katolske tid. - Tre ejendommelige hændelser har bidraget til at forøge kirkens ry på bekostning af kilden: 1) En bonde som på sognepræstens befaling skulle køre krykker og bærer bort, væltede med sin vogn - og præstekonen fødte et monstrum (se ovf. Resen). 2) En tyv røvede kirkeblokken (det skete ifl. Severin 1668); denne tyv efterlod sig ingen spor, men den mand som alle mistænkte, hans gård brændte. 3) Lynet slog ned i kirketårnet (ifl. Severin 1691), men uden at anrette skade.

Hosum anfører en talemåde: "Sålænge Kippinge kirke står, bevares Falster", og han nævner eksempler på den overtro som ikke blot almuen, men også de der skulle være klogere, nærer: Hvis en der trues af sygdom eller anden fare, betræder denne kirke eller sender sin gave dertil, så vil pengene få ondet til at forsvinde. Ikke uden sylrlighed bemærker Hosum, præstesønnen fra Ønslev, at folk lader deres egne faldefærdige kirker i stikken og overøser den fremmede Kippinge kirke med gaver, så at den snarere bliver betyngtet end prydet, og ovenikøbet for få år siden fik sit tårn forhøjet med et spir der hæver sig mod himlen. - At kirken ligger ved landevejen gør også at den får mange gaver: der er anbragt en pengeblok på indersiden af døren med en spræk-

ke, hvorigennem de vejfarende til hver en tid kan lægge deres penge. Men penge kastes også i kilden, gaver ophænges under hvælvinger og på vægge, lægges på alteret eller i de andre pengeblokke. - Ingen, selv ikke den fattigste, kommer uden en lille gave, som han enten har tigget eller stjålet sig til; og den uvidende almue nærer den overtro, at hvad syge fattigfolk deponerer hos Gud for to-tre dage, det får de igen med renter sammen med sundheden. - Pengene som ofres på alteret er pakket ind i tøj eller papir, for at de ikke skal trække andres sygdomme til sig, og undertiden er der skrevet på dem, hvad sygdommen er. - Pengene skal være et ulige tal (som også de romerske guder foretrak ifl. Plinius og Vergil). - Hosum tilføjer, at han ikke er i tvivl om, at der også er dem, som, når de øser vand af kilden, nævner Marias navn, og andre som passer på at iagttage fuldstændig tavshed imens; men her henviser han til en kilde på Helgoland og taler om najader, så det er ganske uklart om disse oplysninger om kilde-skik virkelig stammer fra Kippinge.

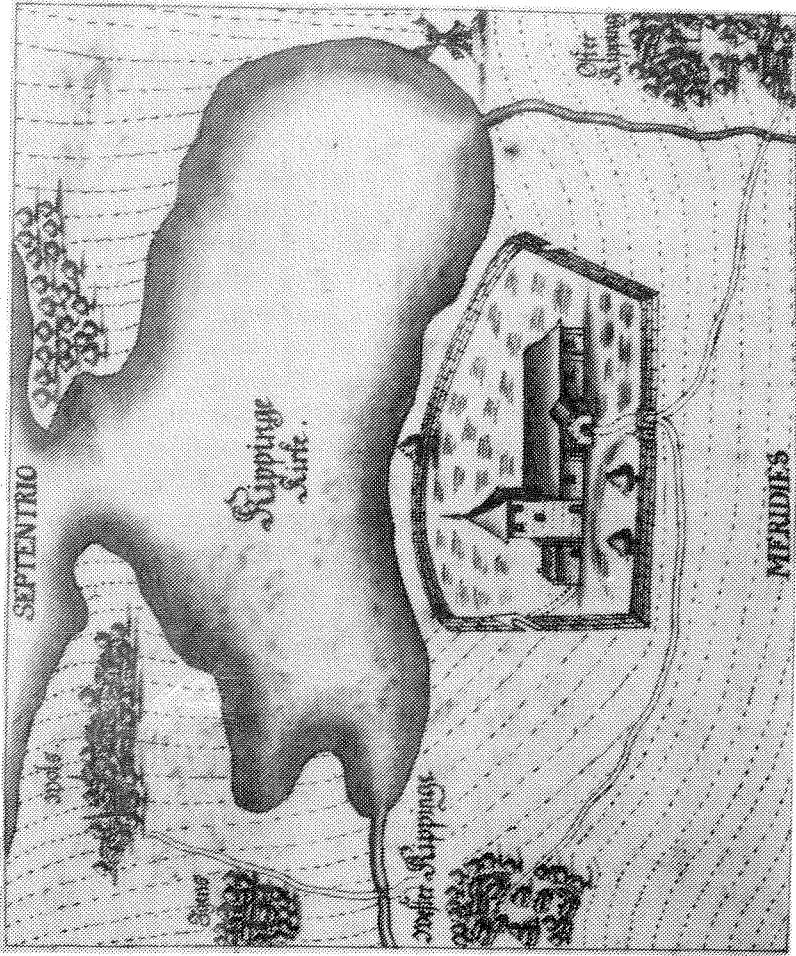
At kildevandet (og ikke kirken) kan virke helbredende, det er Hosums forudsætning, som han ikke ofrer mange ord på. Men han stiller sig det spørgsmål, hvorfor mange *ikke* finder helbredelse ved kilden. Han anfører forskellige årsager som andre har nævnt: kilden virker ikke hvert år, ikke i skudår, ikke under visse stjerner, ved storm og uvejrs osv. Selv fremfører han som sin mening: Endog i den klareste luft kan kildevandet være skadeligt, hvis man drikker af det samme vand som andre har badet deres vædskende sår i: vandet kan være godt at bade med, men skadeligt at drikke; derfor burde der være en læge ved Kippinge, som kunne foreskrive de syge den rette brug af kilden. - Et andet misbrug er, at nogle syge giver sig til at svire, før de er blevet raske: "Hvem vil undre sig over, at når kildevandet blandes med stærkere drikke, da er der få som vender hjem befriede fra deres kvaler". - Om krykkerne osv. i kirkens forhal siger Hosum, at de ikke blot er der som et evigt minde om den genvundne sundhed, men også, tror han, fordi det er almuens mening, at sygdommen klæber til disse efterladenskaber, så at den som ville tilegne sig dem, ville pådrage sig sygdommen. Er det en synd? spørger han

di Chiesa di S. Spirito

di S. Spirito di Pignone
di S. Spirito di Pignone
di S. Spirito di Pignone

di S. Spirito di Pignone

til sidst, og svarer: Nej, man må bære over med enfolden, dog var det bedre at tage krykkerne med hjem som en påmindelse om Guds velgering, fremfor at have dem i kirken som en tilskyndelse til overtro.

Hosum har to teser om Kippinge: 1) kilden og søgningen der-til er ældre end kirken; 2) kildens vand er helbredende, og kilden er de besøgendes egentlige mål. Disse teser fremsættes ikke som sådanne, de er imidlertid udgangspunkt for hans betragtninger - og det var dem der havde fremtiden for sig. Den første tese imødekom samtidens almindelige trang til at føre folkelige skikke og helligdomme tilbage, bag om "pavedømmet" til "vore hedenske forfædre", en tendens som bevidst-ubevidst ligger under megen dansk folkløstisk og historisk virksomhed endnu. - Den anden tese betød, at besøgende i Kippinge ikke mere var teologisk suspekte. Man kan næsten sige, at Saxtrup og tiendekommissionen havde efterlyst en helbredende kilde i Kippinge - nu var den der, og fra nu af talte man gerne om "sundhedskilden" eller "surbrønden" i Kippinge, og ingen præster havde ondt af at folk tog derhen for deres helbred. - At der faktisk på Hosums tid var en kilde, og at de syge brugte den, er der næppe grund til at tvivle på; men hvor længe har den været der?

Man skulle tro, at *Ludvig Holberg*, da han kom til at skrive om Kippinge, ville være opmærksom på kilden; men "Kilde-Reisen"'s forfatter kender kun kirken, som folk endnu holder hellig. I "Danmarks Riges Historie" 1732-35 fortæller han under år 1492 efter Huitfeldt om tyven der sank i jorden, - og så fortsætter han for egen regning om nutidens Kippinge, på sin underfundigt fornuftige måde:

Jeg har ikke af anden Aarsag mod min Sædvane anført dette Mirakel, end, fordi mange endnu troe, at det har været skeet, og, efterdi bemeldte Kippinge Kirke endnu af den gemene Almue holdes helligere end andre Kirker der paa Landet. Jeg begriber, at en Præst kan være helligere end en anden, men ikke, hvorledes saadan særdeles Helligdom kan falde paa en Bygning frem for andre. Hvad som meest gjør slige Mirakler mistænkte, er, at de gierne skee ved Kirker, som ligge ved Strandbredde, hvor det har været Præstens Interesse at bringe Kirken udi Rygte af sær-

deles Hellighed, for derved at trække Søfarende Folks Gaver til sig. Og haver Kippinge Kirke ingen Skade havt deraf, hvorfore jeg ei heller vil i ringeste Maade tvivle om de Mirakler, som der siges at være skede, ei heller disputere derimod, saasom jeg heller ønsker at see en Kirkes Indkomst formeret end formindsket.

Holberg kendte altså ikke kilden. Men den nye sognepræst i Kippinge 1755 kendte den. Da Laurids de Thurah indkaldte sognebeskrivelser fra landets sognepræster, skrev *Ulrich Sontum* som svar på spørgeskemaets punkt 7, om mærkværdigheder, kilder etc.¹⁹:

En rindende Kilde er paa veyen fra Kippinge Kircke til Wester Kippinge Bye (Hunde Kilden). Kippinge Sundhedskilde som findes strax vesten for Kirken er nochsom bekiendt, den ligger digt ved en liden Søe (Kirche Søe) og nær ved Stranden, er nu siden Søen for nogle Aar blev renoveret, i god Stand.

Ti år senere, 1765, fuldendte Sontums degn, *J.F. Severin*, sine "Memorabilia Seculi, eller Eet Hundrede Aars Mærkværdigheder ved Kippinge Kirke, fra Aar 1665 til Aar 1765", aftrykt fuldstændigt hos Rørdam. Foruden kirkebogsuddragene, som vi har nævnt, er der optegnelser af Severin selv, og om kilden skriver han:

Vest-Nord-Vest fra Kirken, et lidet Pistol-Skud, er den bekiendte og vidtberømte Kippinge Kilde, som især i forrige Tider har aarlig været besøgt fra alle Provincerne af skrøbelige Lemmer, hvor af mange har befundet sig helbredede.

Til Kippinge kirkes og kildes historie i 1700-tallet findes en del materiale i arkiverne, da blokkepengene blev bestyret ikke af sognepræsten, men af amtmanden og provsterne og gav anledning til skrivelser. En del er meddelt af Rørdam og mere af Steinfeldt. Vi må fatte os i korthed og vil nøjes med at nævne, at stiftamtmand Neve 1737 foreslog kongen, at de fattiges andel af blokkepengene ikke skulle uddeles, men sættes på rente, "indtil der kunde samles en tilstrækkelig fonds, hvoraf med tiden en eller anden god Stiftelse til de Fattiges underholdning eller Løsgiengeres arbejde og Tugt kunde indrettes". Christian VI approberede allernådigst 11. oktober 1737 - med en lille

drejning - at pengene "udsettes paa Rente til et Tugthuuses indrettelse"²⁰. Men der havde man alligevel undervurderet almuen: der kom nu næsten ingen penge i blokken, og 1740 ophævedes tugthus-resolutionen igen.

I de næste årtier var der åbenbart endnu betydelig tilstrømning af mennesker og gaver, men 25. august 1786 bestemte et kongeligt reskript, at da de årlige gaver, som "tilforn skal have beløbet sig til 100 Rdlr og derover", nu var svundet kendeligt ind, kunne den særlige ordning ophæves, og "Kippinge Blokkepenge maa allene komme Sognets egne Fattige til Deel". De næste år var der gennemgående 2-6 Rdlr. i blokken om året²¹. Vi må da gå ud fra, at valfarten er ophørt. 1822 indberetter provst Otto Grundtvig i Torkilstrup, at Kippinge kilde har ligget øde i de sidste 23 år, indtil den i dette år er oprenset og gjort brugelig; "men man anseer den ikke mere for at være mineralsk"²².

Er vi nu blevet klogere på Kippinge kirkes hellighed? Ved vi nu hvorfor folk strømmede dertil "i tusindtal" og "holdt den helligere end andre kirker"? - Enhver må overveje de forskellige fremsatte forklaringer eller måske andre. Selv ville jeg foreslå den tautologiske begrundelse, at Kippinge kirke fik sin tilstrømning, fordi så mange strømmede til. Hans Mule var betænkelig ved at mange kom blot fordi andre kom, men Ole Smid sagde, at de bad Gud vise dem den samme overordentlige velgerning han havde vist andre på samme sted. Jeg ville sige, at stedet var helligt, fordi så mange kom der i den tanke at det var helligt: det sted hvor så mange mennesker havde søgt kontakt med det overordentlige - ein Streben, sich einem Höhern, Reinern . . hinzugeben - dette sted var helligt.

Noter

1. Hans Tavsen: *Et ynkeligt Klagemaal*, Viborg 1528 (Hans Tavsen: *Smaaskrifter*, udg. H.F. Rørdam, Kbh. 1870, 9).
2. Peder Palladius: *Danske Skrifter*, udg. Lis Jacobsen, bd. V, Kbh. 1925, 131.
3. Holger Fr. Rørdam: "Om Valfarterne til Kippinge før og efter Reforma-

tionen", *Kirkehistoriske Samlinger*, 4. Rk. III, 1893-95, 433-86, med et tillæg smst. 4. Rk. IV, 629-632.

Senere arbejder om Kippinge:

August F. Schmidt: "Helligkilder på Lolland-Falster", *Lolland-Falsters hist. Samfunds Aarbøger* 1924, 42-65. Meddeler nogle sagn fra nyere tid.

Samme: *Danmarks Helligkilder*, Kbh. 1925.

Erh. Quistgaard: "Den hellige Kilde ved Kippinge Kirke", *Loll.-F. hist. Aarb.* 1931, 77-82. Om regnskabsprotokollerne for blokkepen-genes uddeling 1674-1786.

Niels Steinfeldt: *Kippinge Valfartskirke*. Manuskript (1930'erne), næsten trykfærdigt, i Dansk Folkemindesamling (1934/31 og 1934/34). Steinfeldt betoner modsat Rørdam, at oprindelsen til valfarten må være et hostiemirakel, ikke tyvens spor; han forøger materialet med dokumenter i arkiverne, især fra 1700-tallet, og med en Kippinge præstehistorie.

Danmarks Kirker, Maribo Amt, Kbh. 1951, 1216-43.

Jens Larsen: *Kippinge kirke og den hellige kilde*. Nr. Alslev 1965. Om kirkens ydre og indre, om valfarten og om gravningen efter kilden*1964. Med mange illustrationer.

4. Aftrykt hos Rørdam anf. st.
5. Kgl. Bibl. ms. Kall 473,4^o, aftrykt hos Rørdam.
6. Arild Huitfeldt: *Danmarks Riges Krønike. Kong Hans' Historie*. Kbh. 1599, Facsimile udg. Kbh. 1977, s.v. Anno 1492.
7. *Christian IVs egenhændige Breve*, udg. Bricka og Fridericia, II, Kbh. 1889-91, 312.
8. *Christian IVs Egenhændige Breve*, udg. C. Molbech, I, Kbh. 1848, 445.
9. Hans Jensen Viborg: *Descriptio Insulae Monæ*, Kgl. Bibl. ms. Gl. kgl. Saml. 733, fol. og flere andre håndskrifter; også optaget i Resens atlas, Uldall 186, fol., bd. III. Dansk Oversættelse: Thott 723, fol., trykt: *En gammel Mønsbeskrivelse*, Stege 1902.
10. Kgl. Bibl. ms. Uldall 186, fol., bd. I-VII. Falster beskrives i bd. V, Kippinge s. 91-93.
11. Rasmus Pedersens skrift kendes kun fra citater i Mules afhandling, se note 13; de er alle aftrykt hos Rørdam.

Kippinge valfartskirke

12. Rigsarkivet, Langebeks Samling II. Delvis aftrykt af Rørdam i Kirkehist. Saml. 4. Rk. IV, 1895-97, 629-32.
13. Kgl. Bibl. ms. Thott 1434,4^o (og afskrift deraf Thott 1435,4^o) rummer både Smids og Mules afhandlinger.
14. Se note 13.
15. Landsarkivet for Sjælland m.v. Lolland-Falster Stift. Kommissions Akt ang. Tiender 1687, bl. 35-36.
16. Smst. ved bl. 45.
17. J.F. Severins *Memorabilia* er aftrykt fuldstændigt hos Rørdam efter et ms., som dengang tilhørte provst Imm. Barfod. Kirkebogen er bevaret på Landsarkivet.
18. Erich Hansens bog er imidlertid et værk af ganske anden art end Høsums etnografisk-antikvariske disputats. Hansen er præst i Græsted i Nordsjælland og leverer en andagtsbog til brug for kildegæsterne ved Helene kilde i Tisvilde: et par beretninger om helbredelser samt en lang række bønner og salmer, der går ud på at bede Gud i Jesu navn give vandet kraft til legemlig helbredelse.
19. Kgl. Bibl. ms. Kall 377,4^o, bd. II, 346-49.
20. Landsarkivet. Lolland-Falster Stiftamt. Registratur over modtagne memorialer og genparter af kgl. befalinger 1735-37. Nr. 241.
21. Landsarkivet. Kippinge Sogns Fattiges Protocol 1779-1803.
22. Trap: Danmark, 2. Udg. bd. IV, Kbh. 1873, 458.

Summary — The Danish church of Kippinge in Falster is remarkable for being a centre of pilgrimage not only before the Reformation, but well into the 18th century. In spite of official censure thousands of people went there, and miraculous cures were reported. Manuscript treatises from the 17th century are preserved, in which local clergymen fervently discuss whether that pilgrimage is a pious if unorthodox custom to be tolerated, or whether it is the work of Satan. The "holy" object in the Middle Ages was a miraculous host; after the Reformation it seems to have been the church itself, but in the 18th century it was the adjoining well, which caused no theological objections.

Tue Gad

**Tue Gad
dr. phil.
Lindebakken 12
3460 Birkerød**